

Minder fra Biskop Hertz's Tid.¹

Ved Kammerherreinde Helga Stemann, Ribe.

Indtil 1864 hørte de kongerigske Enklaver i Sønderjylland, Lø Herred, Møgeltønder og Ballum Birk til Ribe Amt. Blspedatteren *Elise Hertz* giver i sine Erindringer fra Ribeeegnen følgende Beskrivelse af en Udflugt i disse Egne fra Døstrup Præstegaard i August 1820 sammen med hendes Veninder, Borgmester Heilmanns og Pastor Satterups Døtre:

JETTE Satterup kom ind med en flittig Hilsen fra Døstrup², at de saa gjerne ønskede, jeg skulde følge med hende, Cecilie og Hanne Heilmann derud igjen og blive der 14 Dage, indtil mine Forældre kom ud og hentede os, da Fader skulde visitere der. Efter nogen Beraadslagning med mine Forældre blev det besluttet, at jeg skulde modtage Indbydelsen, skjøndt jeg næppe var kommet i Ro efter den foregaaende Tour.

Saa fulgte jeg da derud med de 3 nævnte unge Damer, og da Sønnerne endnu havde Ferie, saa blev vi jo en kjøn Forsamling af Ungdom, som nok kunde sætte Liv i Præstegaarden, og det saameget mere, som det var godt at mærke, at de Gamle havde deres Fornøielse af at see vor Munterhed. Jeg lærte ret at kjende denne ualmindelig elskelige Familie, og jeg kan nok sige, at vi i de Dage knyttede et Venskabsbaand, som ikke brast, før Døden adskilte os.

¹ Se Fra Ribe Amt V., S. 7.

² Her var *Mich. Koch* Sognepræst fra 1791 til sin Død 1821. Hans Hustru var en Sønnedatter af Præsten Nicolai Brorson ved Nicolai Kirke i København, Biskop H. A. Brorsons Broder.

Vi skulde tage tidlig om Morgenens fra Døstrup, opholde os nogle Timer i Tønder, derefter spise til Middag hos Provsten i Møgeltønder, om Eftermiddagen bese Slottet Schackenburg og saa naae Døstrup igjen om Aftenen. Men uheldigvis trak der et svært Tordenveir over Døstrup om Aftenen, før Touren skulde gaae for sig, og det vedvarede til ud paa Natten, saa vi efter almindelig Skik paa Landet Alle blev samlede oppe til Kl. Et. Det var jo ogsaa smukt og interessant at see det stærke Veir saaledes frit ud over Marken, som vi kunde her i Storstuen. Men nu gjaldt det om at komme tidlig op næste Morgen! Vi unge Piger var punktlige paa Pletten, men Herrerne sov saa længe, at vi tilsidst maatte give dem en Reveille, jeg tog paa Damernes Opfordring min Guitarre og vi stillede os i en Gang lige under Herrerens Værelse og istemmede i fuldt Chor Kørners: „Frisch auf, Ihr Jäger flink und frei“, som just var en af deres Yndlingsange. Det hjalp, de kom snart paa Benene, og kort efter drog det muntre Selskab ud af Porten, 9 Personer i Præstens store Vogn og en af Herrerne tilhest; Brødrene skiftedes at ride.

Veien var lettere end den til Ribe eller Flensborg; vi rullede rask afsted, og skjønt vi var komne vel sildig paa Glid, naaede vi dog temmelig tidlig til Tønder, nød i Hast lidt Frokost paa et Hotel og spadserede saa ud at bese Byen og dens Omgivelser. Touren gik først ud paa de lave Diger¹ langs med Aaen; Engene, der nærmest støde til Byen, vare dengang i det Mindste beplantede med skyggefulde Popler, Lind og Alm, og Græsset under Træerne var grønt og frodigt, saa det afgav en ret smuk Spaseretur.

¹ nu Alleer, „Borgerdigerne“.

Fra denne bøiede vi ind i, hvad der vist var Byens Hovedgade¹, men den var smal, kroget, lang med daarlig Brolægning² og trist at see til med alle de mørke, spidse, vinduesløse Gavle, som alle Husene dengang vendte imod Gaden, og Indgangen var næsten altid en mørk, gammeldags, hvælvet Dør med plumpe Zirater, et Slags Bislag udenfor, over en snæver Sten-trappe med murede Bænke ved Siderne. Vinduer saae man næsten ingen af, og kun ganske enkelte Gaarde var nyopførte, med længere Façade og Vinduer til Gaden. Dødt og tomt var der ogsaa paa Gaden, man saae næsten ikke et Menneske, og kun ganske enkelte Boutikker stak lidt broget af mod de mørke Gavle. Maaskee er Byen dog nu forskjønnet, det er over 50 Aar siden, jeg saae den³.

¹ Østergade, Storegade og Vestergade.

² Paa Nr. 10 paa Vestergade findes nu en Marmorplade med følgende Indskrift, der oplyser, hvorledes Byens daarlige Brolægning bl. a. er bleven forbedret: „Dem Andenken der verstorbene Frau Christine Angel, geb. Feddersen, welche durch eine bedeutende Schenkung zur Neubepflasterung der Strassen beigetragen hat, widmen diese Gedenktafel die dankbaren Einwohner der Stadt Tondern. Anno 1882“.

³ I Anledning af denne Beskrivelse af Tønder skriver Cand. mag. V. Lorenzen følgende: „Det er karakteristisk for gammel frisisk Byggeskik med H. t. Anbringelsen af Vinduer ikke at tage Hensyn til Vej eller Gade mere end højst nødvendigt. Men allerede i attende Aarhundrede var det dog bleven Skik at anbringe vinduesrige Karnapper ved Siden af Indgangsdørene. Der er kun det paafaldende ved Bispedatterens Skildring, at disse Karnapper dengang endnu ikke synes at have gjort sig særlig bemærket i Gadebilledet, og med Hensyn til dette Punkt giver hendes Bemærkninger en værdifuld Oplysning om, naar dette Motiv begynder at blive *særlig* almindeligt — altsaa først op i 19de Aarhundredes første Halvdel.“

Apotheket var en af de smukkeste Gaarde. Det vendte med en stor Glasdør, bag en smuk, bred Sten-trappe, ud mod Gaden.¹ Der skulde vi ind for at bese en meget stor og værdifuld Kobberstiksamling, som Apothekeren eiede, og som det endog fornøiede ham, at Fremmede kom ind og besaae.

Provisoren, som vi traf i Apotheket, viste os strax ind i 2 store Sale, som fra Øverst til Nederst var behængt med Kobberstykker, tildels i forgyldte Rammer. *Jeg* har aldrig hverken før eller senere seet saa stor en Samling; og Mange af dem var vist kostbare Mesterværker. Desværre var vor Tid for knap til ret at bese dem Alle; — — jeg erindrer nu kun Et (af de mange Hundrede Stykker) — — det hængte saa høit oppe, at man kun vanskelig kunde læse Inscriptionen, hvorfor Student Koch og jeg anstillede en Læseprøve, da vi Begge mente at kunne see længst. — — Stykket fremstillede Herodias's Datter, som i en flagrende Dandsedragt frembar Johannes's blodstænkte Hoved paa et Fad, for sin Moder. Datteren var en smuk ung Pige, men med et slemt Udtryk i sit Ansigt.

Men Klokken var bleven mange. Til *Middag* kunde vi umulig naae Møgeltønder, men der var nok ogsaa besørget Bud til Provsten, at vi kom sildigere. Alligevel skyndte vi os nu tilbage til Hotellet og vor Vogn, og den lille Miil var snart tilbagelagt. Indkjørselen til Provstegaarden havde noget meget Antikt ved sig; et lavt Steengjærde indhegnede en grøn Plads, som var overskygget af hundredeaarige Linde, og et stort,

¹ Store Apothek paa Hjørnet af Østergade og Søndergade. Portal osv. forefindes endnu, dog vilde man ikke kalde Døren Glasdør. Der er kun enkelte Ruder i den. Det ejedes da af Apotheker Peter Ludolf Bendixen.

massivt Leed stod aabent for en temmelig bred, brolagt Vei, som førte ind til den lave Bolig, der paa Tøndersk Maner vendte Gavlen ud med en gammel-dags Fløidør, hvortil man kun havde ét Trin, og over en bred, flad Flise. Provstens¹, et Par ærværdige gamle Folk, stod med deres Huusjomfru i Døren og modtog os med venlige Bebrejdelser, fordi vi ikke kom til Middag. De antog sagtens, at vi havde spist i Tønder, thi Kaffebordet stod dækket, — — det faldt mig svært nok at nyde den brune Drik for tredie Gang den Dag uden anden varm Mad; men jeg kunde jo ikke være uartig og sige nei; og saa gled da en Kop ned.

Men vi opholdt os ikke længe ved Kaffen, vi maatte skynde os for at faae Slottet beseet ved Dagen. Det trak desuden lidt uheldspaaende op med sorte Skyer. Vi maatte love at komme igjen til The og Aftensmad, „de 3 a 4 Miil til Døstrup kunde nok naaes alligevel“. Saa begav vi os da paa Vandring gjennem den lange Gade. — — Næsten alle Huse laae paa den ene Side og med Gavlene ud mod Veien. Paa den modsatte Side var kun enkelte Bygninger, forresten nogle Træer hist og her og en Gangsti gjennem høit Græs.²

¹ Provst P. Cramer, f. 1737, i Møgeltønder 1797—1822; hans Hustru, f. Jessen, var af Bondeslægt. — Der ligger nu en ny Præstegaard paa den gamles Plads. Levning af Stendiget findes endnu. — Det sidste af de gamle Lindetræer blev savet ned i 1864 af Pastor Sonne (i Møgeltønder 1845—64), der paa denne Maade slap for at sænke Dannebrog, der var heist i selve Træet. (Denne og øvrige Meddelelser fra Møgeltønder skyldes Degn em. P. E. Jensen, der har boet der fra 1895.) En anden Version gaar ud paa, at det var en *tysk* Soldat, der havde sat et *tysk* Flag op i Træet, hvorefter Pastor Sonne lod Træet fælde for paa den Maade at faa Flaget ned.

² Den sydlige Husrække er den ældste, den nuværende nordlige er opført, hvor en bred Grøft fortsatte Voldgraven.

Det var en temmelig lang Vandring op til Slottet, som laae helt udenfor Byen til den anden Side. Det var en stor Bygning, vistnok pragtfuld i sine Velmagtsdage, men nu, baade ud- og indvendig meget forfalden! Man saae strax, at den længe maatte have staaet ubeboet¹. Nu er den vistnok fuldkommen restaureret.

En gammel Portner viste os om paa Slottet, men der var ikke meget at see. Lutter store, tomme Sale, ikke en Stol eller Bord, al Maling afnavet, og de kostbare Tapeter hængte sønderrevne ned ad Væggene. I den største Sal, hvor der hang lutter Laser ned af brocheret Silkestof, som vist engang havde været brillant, tog Student Koch en lille Lap af og bad mig gjemme den til Erindring om Schackenburg. — — Den Gamle førte os ogsaa ind i et Kammer, som han benævnte „Naturaliecabinet“, hvor der endnu var nogle Kasser med Glas over, men de indeholdt kun nogle gamle, simple Konchylier, som man vel ei havde fundet værd at flytte. Fra Vinduerne af havde vi seet, at Haven var stor og bedre vedligeholdt end Slottet, men før vi naaede derved, brød et voldsomt Tordenveir løs, og vi maatte ile tilbage til Provstegaarden i øsende Vande. Veien var strax opblødt og ufremkommelig, vi maatte holde os til Stien inde mellem Græsset, og da man dengang ikke brugte Støvler (Damerne at sige) til Pynt, var vi alle i fine Sko og hvide Strømper. Jeg var endda bedst faren, thi Studenten, som var den Eneste, der havde Parapluie med, var saa god at byde mig Armen og beskjøttede saaledes min Overdeel mod Regnen, men Fødderne vare snart gjennem-

¹ Lehns greve O. D. Schack (f. 1810, † 1856) blev da opdraget paa Lerchenborg hos Bedstefaderen, Lehns greve C. C. Lerche. Moderen var død 1813, Faderen 1814.

blødte, og der kunde ikke være Tale om tørt Fodtøi til Saamange i Provstegaarden.

Der ventede Theen paa os, og jeg fik Hæderspladsen midterst i Sofaen, lige for den hede Maskine og med to varme Damer ved Siderne. Uheldigvis brød i det Samme en stikkende Solstraale frem fra de mørke Skyer og stak mig lige i Øinene, og for at gjøre Heden complet, presenteredes mig en Kop varm, gammel-dags Thevand (i. e. fast bare Vand med dygtig Fløde og Sukker i) efter gammel Skik tillavet af Provstinden selv, den jeg da maatte prøve paa at drikke, men efter et Par Mundfulde fik jeg pludselig ondt. — — De gjæstfri Provstefolk vilde beholde os alle Natten over, „det var ikke Veir at reise hjem i, og de havde baade Hjerte- og Husrum!“ — — Veiret vedblev ogsaa at rase til henad Morgenen, — — da jeg kom op af Sengen følte jeg mig ganske rask, hvilket vakte almindelig Glæde, da vi samledes ved Thebordet. Provsten foreslog nu, at vi dog, før vi reiste, skulde gaae hen og bese Kirken, hvor vi i det Mindste vilde finde een Sjældenhed, nemlig et Loftsmaleri, Copie efter Rubens (mente han). Vi fulgte da Opfordringen. Kirken var ikke kjøn, temmelig lang og smal, mørk med smaa Vinduer¹, men Loftet overraskede mig rigtignok. Det var ikke hvælvet, men fladt Brædeloft, afdelt i 3 Feldter ved 2 svære Bjælker, Maleriet udfyldte dem alle tre og var en temmelig plump og grotesk Copie af den samme Dommedag, som jeg 3 Aar tidligere havde seet paa Speilpillen

¹ Koret havde dengang paa begge Sider et Pulpitur, der gjorde det ganske smalt. Ved Restaureringen i 1898 blev dette fjernet og dets Forside anbragt paa Kirkens nordre Væg (under Pulpituret).

paa Selsøe. Det midterste Feldt her var som dér: Dommedagen, det Øverste, op imod Alteret, Himmerig, og det Nederste, ved Indgangsdøren, var Helvede. Paa mig gjorde det Hele et uhyggeligt Indtryk¹.

Derefter nød vi en lille israelitisk Frokost (paa staaende Fod), mens der blev spændt for (og jeg fik ved den Leilighed stor Respekt for Husjomfruens Færdighed i at pille Reier, da hun forsynede os Alle Ni tilstrækkeligt).

Endelig tog vi da Afsked, steg tilvogns og vare uden videre Fatalia i Døstrup ved Middagstid, hvor vi blev modtagne med stor Glæde og maatte fortælle og forklare Alt. Et Par Dage senere kom saa mine Forældre, Fader visiterede i Kirke og Skole, og efter 2 Dages Høitidelighed i den Anledning reiste vi unge Piger hjem til Ribe med Moder, medens Fader fremdeles paa Visitats tog over til Nabopræsten, Pastor Koch i Medolden, en Brodersøn af den gamle Koch i Døstrup.

Denne fornøielige Døstruptour beholdt vi unge Piger dog længe i Minde og samtalede saa ofte om den, at de, der ikke havde været med, fik mer end nok af Fortællingen.“

¹ Billedet er nu forlængst overmalet med Graat. Under Lehns-grevens Umyndighed lod „Opsynsmanden“ i Møgeltønder det fjerne, fordi det distraherede Menigheden formeget.